

Сергій Миколайович РОМАНОВ,
доктор філологічних наук, доцент,
завідувач кафедри теорії літератури та зарубіжної літератури
Волинського національного університету імені Лесі Українки
(Луцьк, Україна)
<http://orcid.org/0000-0003-1404-4584>
e-mail: sergmr@ukr.net

ЛАРИСА КОСАЧ І ОЛЬГА КОБИЛЯНСЬКА. ЖІНОЧА ДРУЖБА В ЧОЛОВІЧОМУ СВІТІ

Мета роботи. У статті аналізуються стосунки Лариси Косач / Лесі Українки та Ольги Кобиллянської у ключових для такої теми контекстах — суспільних та родинно-приватних. Зокрема, надважливими виявилися взаємини обох жінок із їхніми обранцями-чоловіками. Адже взаємини з представниками протилежної статі через різні причини не забезпечували сподіваного рівня порозуміння — ні в царинах особистого любовного єднання, ні навіть у вимірах дружби, приятелювання. Тому ідеального комуніканта, або в термінології О. Кобиллянської «резонатора», доводилося шукати серед представниць своєї статі. **Методологія дослідження** базується на принципах історизму, об'єктивності; у праці актуалізовано магістральні філологічні методи — проблемно-тематичний, порівняльно-типологічний, історичний. Також дослідження розбудовано в сув'язі гендерної теорії та біографічного дискурсу. **Наукова новизна роботи** полягає у вивченні твореного епохою психологічного комунікативного поля в його публічних і приватних конвенціях. Вагомими постають основні рівні цього комунікативного поля: світоглядний, психологічний, етичний, культурний, естетичний тощо. Дослідження сфокусовано на культурних, психологічних та гендерних аспектах історичного періоду в Україні кінця ХІХ — початку ХХ століть. У хронологічному вимірі матеріалом для типологізації особистості стала юність обох дівчат. Особливу увагу віддано вивченню соціальних норм, які є найдавнішими способами тримати жінку в покорі. Ця стратегія постає частиною виховання жінок як «другої статі» в маскулінному суспільстві. **Висновки.** Основним здобутком праці є розкриття механізму соціальної взаємодії, поширеного на зламі ХІХ–ХХ століть. З'ясувалося, що талановитій, незалежній жінці було надзвичайно складно налагодити рівноправні та вільні стосунки з чоловіком. Водночас порозумітися жінці з жінкою було набагато простіше. Прикладом цього може слугувати любов-дружба Лесі Українки та Ольги Кобиллянської.

Ключові слова: чоловік, жінка, почуття, історія, лист, свідомість, доля, дім.

Ідея Вільгельма Шерера про те, що в культурній історії людства наявне чергування «чоловічих» і «жіночих» періодів, була обґрунтована і в психотипах, формованих у кожній із таких епох. Мабуть, далеко не скрізь можна говорити тільки про ослаблення чи трансформацію маскулінних кодів. Хоча це значною мірою пояснює українську ситуацію порубіжжя. Уникаючи крайнощів, але не тільки тому, потрібно визнати неабияке употужнення в цей час кодів фемінних, піднесення і повноцінне представлення вкрай необхідної для органічного розвитку альтернативи. «Бачите, — доводила Лариса Косач «побратимові» (за власним означенням) і колезі Агатангелу Кримському, — мужеська „рація“ в погляді на деякі справи дуже однобока, тому ми доповнюємо її своєю „рацією“, може, теж однобокою, але тільки з них обох може вийти щось ціле і справедливе (ми тільки не звикли одважно казати „я маю рацію“, а кажемо несміло „мені здається“...)» [13, т. 13, с. 408–409]. Примітно, що висловлено це твердження в листі (від 16 листопада 1905 р.) адресатові, який, і авторка це знала, нітився, або сучасною лексикою — комплексував, потерпаючи від насмішок приятелів над такою ніжною і тривалою дружбою з жінкою.

Значною мірою заявлений тип взаємин визначав епоху зламу століть у вимірах особистого простору. Проблеми ці привертали увагу багатьох учених, зокрема й тих, кого цікавили приватні виміри життя митців. Згадати тут можна М. Павлишина [11], Т. Гундорову [3], С. Павличко [10], Л. Мірошніченко [8], Г. Грабовича [2], Н. Зборовську [5], О. Забужко [4] та інших. Однак науковці переважно виявляли специфіку зв'язків поміж письменницями. Украй рідко враховувалися ширші суспільні й родинні контексти, а основне — ставлення обох жінок до чоловіків, зокрема тих, кому вони симпатизували. Усе це витворює особливе психологічно-комунікативне поле, дослідження якого й постає метою пропонованої студії.

Причиною, може й основною, зазначеної на порубіжжі чоловічої фрустрації є якість навіть підсвідоме заперечення рівності статей, одвічна мужеська налаштованість шукати позицій домінування. Відомо тут Стефанікова іронія над освітнім і загалом інтелектуально-духовним рівнем галичанок (просто вбивчі характеристики Наталії Кобринської). Винятком, який, слід розуміти, тільки підтверджує правило, є для «покутського мужика» (примітне автоозначення!) інтелектуалка, перша в Галичині жінка-лікар Софія Окуневська. «Інша річ, — резюмує він свої житейські спостереження в листі до Левка Бачинського середини травня 1896 р., — чи все лиш образовану жінку можна любити? Я без мотивів кажу, що не все любить образовану, де є вибір між образованою, а не образованою, дуже часто вибираєся

послідню». І типово діалектичне для стилю цитованого автора завершення, що примиряє обидва протилежні полюси: «Окрім освічених людей, і між чоловіками так мало, що брак освіти не може бути перешкодою, аби піратися з дівчиною» [12, с. 351].

Не сказати, що Кримський або навіть Стефаник — це вповні властиві типи доби, а все ж її психоментальну матрицю в провідних модусах істеричного самовияву транспонують достатньо переконливо. Чи варто до означеного гештальта національного характеру (точніше — однієї з його магістралей) прикладати суто оціночні судження? Питання, на ділі, не таке риторичне, щоб не передбачати бодай варіантів відповідей. До цього, принаймні замолоду, і то в щонайпрямішій формі, бралися українські жінки. Абсолютним лакмусом перевірки (назвемо це так) слугував особистий досвід. Зокрема, Ольга Кобилянська, котра в своїх дівочих уподобаннях визріла досить рано, у сфері взаємин з Іншим виявилася, коли й не взірцево-об'єктивною, то напрочуд проникливою. «Я ніколи не була духовно нижча за оточення, — знаходимо в щоденниках (запис від 21 лютого 1885 р.) критико-філософський розбір стосунків з одним із найсильніших своїх дівочих захоплень Євгеном Озаркевичем, — але завше була самотня, ніхто мене не розумів, ніхто не любив, бо я для них була надто розумна і надто поважна, а коли я закохувалась у когось, він виявлявся боягузом, а мені таких не треба. Потім я познайомилася з Генєм, він єдиний хлопець, що мене розуміє... Але його натура — мов та хвиля, яку жене течія. Моя душа жадібно поглинала могутнє полум'я, що палало в його душі» [6, с. 85]. Вочевидь не цілком свідоме зіставлення або навіть протиставлення двох натур виявляє, передусім на мовному рівні (а мова не помиляється), їхні непереборні, як згодом з'ясується, відмінності. Це й стане причиною розриву, до речі, не тільки з Озаркевичем, хоча саме в стосунку до нього, ще на початку знайомства, було записано сакраментальну (чи фатальну) річ: «Геньо приязний до мене, це я можу собі уявити, але щоб він любив мене — це вже ні. Така моя доля, мене не любитиме жоден чоловік, якого я шаную» (запис від 8 вересня 1884 р.) [6, с. 52].

Є таки щось у прикінцевому твердженні, що спонукає заглянути трохи далі, за житейський парадокс, озвучений Василем Ключевським: «Чоловік, переважно, любить жінок, яких поважає, а от жінка, зазвичай, шанує тільки чоловіків, яких любить»¹. Спостереженню тогочасного історика важко відмовити в дотепності, але афористичність фрази не завжди дорівнює її універсальності. Поведінкові стра-

¹ Ключевский В. О. Сочинения : в 9 т. Т. IX. Материалы разных лет. М. : Мысль, 1990. С. 6.

тегії, а основне — досвід, обома статтями через них осягнутий, увиразнюють нову, куди паритетнішу модель міжособистісних узаємин. За поетичною образністю романтичних кліше («душевне полум'я» тощо) увиразнюється коли не вищість, то вже точно засаднича рівність цих самих душ. Можна, звісно, усе сприймати емоційним вибухом, зумовленим цілим рядом очевидних причин, але завершення цитованого критико-філософського етюдю покриває у своїх сенсах куди ширші, за афектованість, екзистенційні поля. «Чого мене доля закинула сюди, між цю брутальну, неосвічену юрбу? — чи то з розпачем, чи то з викликом запитує дівчина, пройнята любовним сум'яттям. — Я блукаю тут ніби в темній залі, надаремне шукаючи освіченої, спорідненої душі. Мало того, що я не знаходжу її, — ця вульгарна чернь топче мене ногами. Я всіх їх ненавиджу, геть усіх. Я навіть зважусь сказати, що мені більше подобається освічена, скромна людина, ніж неосвічена, яка гукає разом з юрбою „так“ чи „ні“. О Шекспіре, ти сказав святу правду: „Яке нікчемне створіння та людина, що не має власної думки і завше робить те, що інші перестали вже робити“» (запис від 21 лютого 1885 р.) [6, с. 85].

Апеляції до найславетнішого з письменників Ренесансу, зокрема одного з опорних його художньо-філософських концептів, зовсім не принагідні. В історичній проекції тут ішлося про суголосся в поборюванні віджилих форм буття, однаково властивому епохам Відродження та Модернізму. «Коли б за звичаєм ми всюди йшли, / То пил століть лежав би непорушно / І стільки б назбиралось помилок, / Що й істина сховалась би під ними», — такою строфою з «Коріолана» (в німецькому перекладі) закінчує Кобилянська свій відчит на зборах «Товариства руських жінок на Буковині». Позиція максимальної відкритості, дух супротиву, готовність виявити себе новою в старих, тобто визначених традицією обставинах так само багато важили й на особистому рівні.

Образно кажучи, інтелігентна й модерна (а тут далеко не завжди стоїть знак рівності) українська жінка, чи не перша навіть за чоловіка, відмовилася від облуди й марноти попереднього позитивного віку. Вона покинула спроби винаходити, пояснювати та скеровувати життя й почала просто жити. Чи доконечне це були зусилля визволитися, на чому наполягає феміністична критика? Мабуть, і так, особливо коли дивитися під цим ракурсом. І в усій стихійності й водночас векторованості описаний Сімоною де Бовуар процес видається цілком переконливим. «Відмова од реального життя, од свого тривожного чекання, самозречення *можуть*, — філософ не випадково уникає концептів детермінізму, схеми чи алгоритму, — стати для дівчини трампліном, який забезпечить їй прорив до самотності й незалеж-

ності. Молода дівчина живе в потаємностях, тривогах, її непокоять складні внутрішні конфлікти. Та складність водночас збагачує, її духовне життя стає змістовнішим, ніж, скажімо, у братів. Вона уважніша, ніж вони, до порухів свого серця й тому охоплює дедалі більше відтінків. Глибше розуміється на психології, ніж юнаки, коли йдеться про зовнішні наміри, здатна обґрунтувати своє бунтарство, яке протиставляє її світу, уникає налаштованих пасток, серйозних сутичок, конформізму. Скоординована фальш, що оточує дівчину, робить її іронічною й далекоглядною» [1, т. 1, с. 314]. Чи стане тут самота «невтолимою спрагою ілюзій», про що попереджали ті ж екзистенціалісти, і наскільки тривкою й продуктивною виявиться свобода очевидно, як і все основне, залежатиме від індивідуальності — її волі, відпорності нівеляційним впливам, свідомості.

Похідним від процесу самоконструювання є інтерес молодих українських письменниць зламу віків до постатей непересічних сучасниць. І річ не лише про відомих осіб, що можуть правити взірцем і прикладом. Важив реальний досвід реальних людей, які зовсім не обов'язково мали б уславитися чимось у світі, а просто виявилися гідними в ньому самих себе або того, що називають призначенням, таланом чи долею. Л. Косач, зі своїм розвинутим чуттям родини, завжди по-особливому реагувала на вчинки або навіть саму поведінку, невідповідну славному іменню. Оповідючи в листі від початку вересня 1897 р. сестрі Ользі почуте від знайомої про сім'ю Івана Драгоманова, вона не втримується не тільки від іронії, а й (рідкісний випадок) обурення: «Глаф[іра] Помп[еївна] (тітка) справді неможлива жінка (значить, воно й збоку так здається), а... Ліда (старша дочка І[вана] П[етровича] (дядька. — С. Р.)) нічого собі дівчина, тільки страх пуста і зовсім під впливом матері, сини ж обидва абсолютно безпринципні і пустопорожні. Подумати, що се все носить фамілію Драгоманових!» [13, т. 12, с. 57]. Не менш значимою була і фамілія Косачів, «носії» якої теж не завжди виявлялися гідними її. Можна згадати сімейні драми іншого дядька поетки по батькові — Григорія та молодшого брата Миколи.

Лариса Косач / Леся Українка як результат праці вченої і освіченої матері, мала, що ніби й очевидно, перед собою бездоганий зразок жіночої самореалізації. Не вивіряючи щастя кожного з творців родини, принагідно можна вказати, що, на думку старших доньок, батько мав би почуватися, делікатно кажучи, куди менш задоволеним власним становищем. Зокрема, у листі початку жовтня 1912 р. обговорюючи із сестрою Ольгою родинні справи, Леся Українка згадує молодшу братову Наталію з її своєвольним характером. І це спонукає до такого порівняння: «Боюся, що Микось (Микола Косач. — С. Р.)

повторить історію життя папи, або ще гірше дяді Гриші. Не ведеться мужській половині роду Косачів, ще гірше, ніж жіночій, бо нас хоч подружжями так доля не обіжає, як їх» [13, т. 14, с. 332]. Григорія Косача заради іншого чоловіка залишила дружина. Згодом за схожих обставин розпадеться й сім'я молодшого брата. У цих же реєстрах розглядалася й трактувалася позиція чоловіків. Варто нагадати сприйняття тітками Ольгою та Изидорою, делікатно беручи, стилю життя, засвоєного небожем (по братові Миколі) Юрієм Косачем. І найперше тут проявляється, такий упізнаваний і в найстаршій сестри Лариси, жаль за самохіть марнованим існуванням і талантом, ота неприпустима для людини вольність / свавілля «жити нижче самого себе».

Відповідність духовній сигнатурі родинного герба, засвідчена близькими й далекими його спадкоємцями, сприймалася підтвердженням належності (і тут ані найменшої станово-аристократичної зарозумілості) вищій спільноті. Саме якості проявлені в тому, що зветься буттям, долучають людину до «виборового» товариства. Висвітлюючи в листі від початку січня 1902 р. Ользі Кобилянській свої будні в Сан-Ремо, Лариса Косач з якимись навіть утіхою та гордощами і через самопорівняння (а таке робилося украй рідко) подає історію Наталії Садовської, троюрідної сестри, у домі якої мешкає: «Молода господиня моя навіть подібна до когось білого на вроду, така сама біла, і тонка, і слабовита, така сама нещасна, як хтось, а навіть ще гірше, бо хтось тільки сам слабував цілий вік, і тільки в остатні роки дізнав, що то є слабкість і смерть дорогих людей, а ся бідна жінка ціле своє життя глядить когось хворого: батько їй помер на сухоти, як вона ще дитиною була, мати їй 6 літ була паралізована і німа, прослабувавши цілий вік на істерію, і з того вмерла, тепер уже скілька літ, як чоловік їй хорий безнадійно (Rückgrat-Seuche (сухоти хребта (нім.). — С. Р.), чи що), не може ходити, возять його в кріслі... Мимо того ся жінка вміє бути не раз веселою, як тьотя Саша (Олександра Косач-Шимановська. — С. Р.), і підтримує в домі зовсім не шпитальний настрій» [13, т. 13, с. 20–21]. Небуденне уміння, попри власні негаразди, помічати й підтримувати ближніх у їхніх випробуваннях — риса, яку мало назвати альтруїзмом. Вона навчилася її цінувати в людях, бо й у самої це було складником ідентичності. «У мене єсть якась аномалія: коли я почуваюся нещасною, я не можу бачити спокійно нещастя інших» [13, т. 12, с. 299], — сказане (в листі до сестри Ольги від 31 жовтня 1900 р.) — то не така собі декларація про наміри, а життєва позиція, не раз доведена вчинком. Прикладом тут може стати допомога знайомій поетесі-аматорці Надії Кибальчич-Козловській, котра з хворим чоловіком, колишнім політкаторжанином, опинилася в Італії в досить скрутному становищі.

Найцікавіше на цьому етапі — ракурс і спосіб рефлексій над досвідом іншої як своїм. Мелодраматизація викладу, до якого не рідко вдавалася Ольга Кобилянська, навряд щоб заохочувала її кореспондентів до літературної гри; швидше до співчуття й підтримки. Та й мінорні обертони в цитованій оповідці про кузину Садовську зовсім не скеровані на риторичне нагнітання ефекту. Уже легше таке додати в підтекстах епістолярного письма самої подружки. І в багатьох випадках це пояснюється особою адресата. Ось історія авторчиної знайомої Розалії Топольницької в листі Осипу Маковею від 21 лютого 1898 р.: «Вона не пропаде, бо вона дуже працююча і амбітна. Єсли би Ви знали, скільки нещастя мала та дівчина — Ви би просто заніміли, але щось ліпшого і шляхотнішого не можна собі представити, як — *Роза*, так вона називається. Дуже мені прикро, що не можу її тепер нічим помочі. Її батько був майором, але вже на пенсії, і мусив дуже тяжко умирати, полишаючи її незабезпечену. Її мати здичавіла, утративши щось 9 дітей, вона одна осталася. Страшне смутну історію має вона. Вона файна і незвичайно зграбна. Танцює так пречудно, що її намовляли іти до балету, але се не для неї. Вона побожна і тиха, як ангел. Я ніколи на ню не забуду і колись візьму її до Dichterheim» [7, с. 326–327]. Якби не прикінцева згадка про омріяну «Оселю поетів» (так з німецької перекладається наведене поняття), то цілий наратив можна преспокійно сприймати непрямою автоповіддю. Хоча за великим рахунком (так принаймні вважають чоловіки), усі жіночі наративи — це розповіді про себе.

Ользі Кобилянській, без сумніву, залежало утвердитися в колі товаришок, рівність, точніше — першість, яких підноситиме і її саму. Та незмінно чинне для психоаналітика пояснення, що за маскою непримітності криється амбітний намір вивищення, усе одно видаватиметься недостатнім. Нагальнішою була потреба психобіографічного співвіднесення з подібним досвідом задля легітимації власної нетиповості. І тут не лише і не так романтичний, практичний чи ще якийсь розрахунок на чоловічу увагу. Якщо для представників протилежної статі *вона* завжди буде іншою (*його* доповненням, вигідним контрастом, соціальним цензом тощо), то з представницями своєї статі є розрахунок на побудову не вертикальних, а горизонтальних, тобто паритетних узаємин. Одна для одної *вони* стають не взірцево-антагоністичною моделлю інакшості, а природним віддзеркаленням самості.

Ідеал, який кожна й кожний свідомо чи підсвідомо шукають у світі, не завжди виявляється великою ілюзією, що її втрата дорівнює катастрофі. Щоб такого не сталося, сам пошук має закрююватися зримою можливістю наближення й осягнення справжньої, живої особис-

тості. «Боюсь, що я не відповім тому високому ідеалові, який Ви уложили собі про мене, — пояснює Ользі Кобилянській у першому безпосередньому, після надісланого через Михайла Павлика, листі (від 20 травня 1899 р.) Лариса Косач. — Ви порівнюєте мене навіть з ангелом, але, дорога пані, щоб Ви знали, тому ангелові приступна часом така ненависть, яка запевне скинула б його з неба, коли б навіть він туди дістався якимсь чудом. Не така сторона наша російська (ба й австрійська!) Україна, щоб виховувати ангелів...» [13, т. 12, с. 211]. На завершення авторка перепрошує за безпосередність стилю, у виправданні підкреслюючи, що не зважає на прийняті в русинів звичасві церемонії, адже сама українка. Наступний лист, написаний через десять днів і підписаний, до речі, власним іменем, а не літературним псевдо, розвиває цю тему вже у сферу приватного: «...взагалі маю звичай рекомендувати себе новим знайомим не тільки з найкращого, але й з найгіршого боку, щоб, коли хто має розчаруватись в мені, то міг би зробити се скоріше, а коли хто має стати моїм товаришем, то щоб знав, з ким має діло і приймав мене *telle que je suis* (такою, якою я є (фр.). — *С. Р.*)» [13, т. 12, с. 219]. Відвертість, отже, стає не елементом епатажу, інтриги чи розрахунку, скерованого на завоювання об'єкта, тобто варіант суто маскулінної тактики, а важливим, бо природним складником фемінної стратегії суб'єктних стосунків.

Лариса Косач, як відомо, мала досвід, хай і не завжди успішний, такої вільної взаємодії і з особами протилежної статі (не лише членами родини). Взаємодії «вільної» в спілкуванні, поведінці, а також відкритій чуттєво, емоційно. А от Ольга Кобилянська, попри всі спроби, зазнавала тільки невдач. Причиною була й внутрішня скутість, закритість місцевого чоловіцтва, і не меншою мірою експансивність, помисливість, захопливість її вдачі, що, здається, цілком усвідомлювалося. «„Олесь любить тебе, як люблять чоловіка, бо ти зовсім не така, як інші“, — сказала мені недавно Густа (Августа Кохановська. — *С. Р.*), коли ми говорили про нього. А я... я дивилася вдалину і ледь усміхалася. Чи ж любив мене колись чоловік як жінку? Надто я була доброю товаришкою» [6, с. 108] (щоденниковий запис від 30 серпня 1885 р.) — цей епізод стосується, за словами авторки, О. Ястшебського — юнака, для котрого вона свого часу стала першим коханням. Згадкою про це, напередодні його приїзду, зумовлено й іншу цікаву нотатку, тепер в улюбленій формі риторичного питання: «Господи, невже на світі нема жодної людини такої, як я, людини, з якою я могла б жити, хоча б жінки?» [6, с. 85] (запис від 27 липня 1885 р.).

Пошук суголосної душі, чим пристрасні, наповнені собою натури переймаються чи не від початків самоусвідомлення, стає на певний

час, а то й назавжди, сенсом і метою життя. Невдача за невдачею, що супроводжували цей процес, зумовлювали не тільки сумніви у власному «Я» в такому світі, а й у доцільності такого світу. Не йшлося, мабуть, до його докорінного переоблаштування, а більше до заперечення усталених і вже застарілих норм. Їхніми утримувачами й презентантами насамперед є чоловіки — ті, хто не можуть і/чи не хочуть помічати, санкціонувати, а отже, визнавати нетипове в до краю типізованому бутті.

Приблизно в цих вимірах і закладалося спілкування Ольги Кобилянської із найбільшим коханням її життя Осипом Маковеєм, який уповні не розумів, або робив вигляд, що не розуміє, з ким має справу в особі своєї «надокучливої» кореспондентки. Тому, певніш усього, не завважив, списавши на знану дівочу помисливість, вельми характерного пасажу в одному з листів. А в нім не тільки (звісно, підсвідомо) декласовано його як ідеального співрозмовника. (Цим вирізняються й щоденникові рефлексії відповідного змісту.) Ішлося про щось набагато посутніше і тонше, настільки, що самовпевнений, закритий маскулінний етос неспроможний був навіть уловити: «Я би так дуже хтіла мати тут лише *одну* значну жінку, — пише вона Маковеєві 6 травня 1898 р., — дуже інтелігентну, з чуттям, і щоб була доброго серця і без „жовчі“, і приставати з нею. Лише одну-одніську. Я би все тутейше знакомство (включно з адресатом?! — С. Р.) заміняла за ню. Але де я її найду. Де я її найду?» [7, с. 342]. Сенс, стиль, і наче й тон звернення апелюють до когось? чогось? що понад компетенцію безпосереднього читача. І ось же справдешнє чудо: цей розпачливий поклик, ця жагуча потреба були почуті. Рівно через рік (майже день у день) та, «одна», знайдеться сама — прийде, пересланий Павликом, лист від Лариси Косач, а отже, почнуться стосунки, яких Ольга Кобилянська потребувала ціле життя.

У своїх спробах пояснити цей, може, найзагадковіший приватний сюжет епохи, Ніла Зборовська задіює методологічний тандем гендерних студій та психоаналізу. І її знахідки, хоч не такі епатажні, як у колег-сучасниць, видаються достатньо вагомими. Нижче подане спостереження, і в цьому жодного парадоксу, а навпаки, ще й закономірність, передусім стосуватиметься Кобилянської, аніж героїні книги: «Жінка, що можна побачити також на психології творчості Лесі Українки, часто носить у своїй душі відбиток першої любові до матері. А тому згодом у дорослому житті, як правило, сексуальну любов до чоловіка супроводжує платонічна любов-дружба до подруги, яка компенсує *недостачу* чоловічо-жіночої любові» [5, с. 64]. І справді, безпосередні взаємини подруг (до цього знали лише через твори, що теж не мало) зав'язуються в часі найбільших інтимних

драм кожної. Також і тут, мабуть, більше ніж деінде, вони ставали одна одній повірницями, порадницями, розрадницями, словом, тією опорою, яку далеко не завжди стрічають у житті.

Сюжетам «чоловічо-жіночої любові» в біографіях обох письменниць варто присвятити окрему велику розмову. Але й без цього зрозуміло, що формування, точніше вивершення чуттєвого комплексу, де досягнуто співдію еросу та етосу, не минулося без взаємоперетину гендерних полюсів. У відрухово трактованого сексистом Фрідріха Ніцше можна знайти міркування (до речі, Кобилянська обстоювала саме критичне прочитання його спадщини), якими одвічний антагонізм поміж статями, коли й не знімався, то зовсім притомно пояснювався. Приміром, філософ уважав, що споконвіку чоловік шукає в жінці насамперед ідеалізованого чоловіка, і навпаки. Отож обоє прагнуть не доповнення, а завершення власних ідентичностей. І трагізм, а частіше таки трагікомізм ситуації в тому, що кожен/кожна жадають над усе власного піднесення коштом іншого/іншої, фатально ігноруючи єдиний, по суті, спосіб сягнути гармонії. І спосіб цей — співдія, а не «дія на відстані», як магічний, могутній, але оманливий вплив, що ним володіє слабка стать, проявляючи і тим відтінюючи ідеальне в статі сильній.

У такому, здавалося б, всуціль позитивному процесі є один побічний ефект, і ефект цей фатальний: ослаблення волі до самовдосконалення, а отже, до життя. Звідси й нищівні, Кобилянська називала їх орієнтальними і радила опускати, ескапади супроти жіноцтва. Але чи тільки? Ось дещо повніші, аніж зазвичай цитують, роздуми Заратустри з оповіді «Про друга». Подаємо, з невеликою купорою, завершальну частину: «Ти раб? Тоді ти не можеш бути другом. Тиран ти? Тоді ти не можеш мати друзів. / Надто довго в жінці чаївся раб і тиран. Тому жінка не здатна на дружбу: їй відома лише любов. <...> Ще не здатні жінки до дружби — вони й досі ще кішки й пташки. Або ж, у кращому разі, корови. / Ще нездатні жінки до дружби. Та скажіть мені, чоловіки, хто з вас до дружби здатний? / Ох, чоловіки, яка у вас убога і скупа душа! Ви стільки вділяєте другові, скільки я дам навіть своєму ворогові і при цьому не збіднію. / *Є товаришність — хай буде і дружба!* (курсив мій. — С. Р.)» [9, с. 57–58]. Заключний пасаж навіть термінологічно дескрибує поняття, тотожність яких марно протиставляти, адже описують вони явища хоч і близького, але якісно відмінного порядку. В українській мові є хіба ще одна, такого ж суголосно-несуголосного регістру лексична пара: любов/кохання.

Розглядаючи потенціал кожної зі статей до самовиявлення у стосунках, Ніцше, звісно, не збувся ані добре знаної іронії, ані провока-

тивності. Однак у центральних засновках лишався цілком поважним: жінка здатна почувати глибше, адже основна її іпостась і спосіб представлення — ерос. Натомість чоловік у своєму раціо та волі існує і володарює через етос. А отже, ближчий до майбутнього, до ідеалу, тобто до надлюдини. Саме в цьому пункті, як виглядає, концепція бунтівливого німця, нейтрально кажучи, знеохочувала Л. Косач. Про що вона одразу й повідомляє новонабутій товаришці відомим листом від 20 травня 1899 р.: «Не у всьому я можу цілком співчувати Вам, так, напр[иклад], я не поділяю Вашого нітчанства, бо сей філософ ніколи не імпував мені яко філософ: його ідеал Uebermensch-a (надлюдини (нім.). — С. Р.), тієї „Blonde Bestie“ (білява бестія (нім.). — С. Р.), якось не чарує мене. Його афорізми справді часом блискучі і гарні, але я не кохаюсь в афорізмах» [13, т. 12, с. 213]. Попри деклароване «антиніщечанство», впливи філософії волюнтаризму, іноді доволі присутні, важко не помітити навіть за побіжного огляду творчості письменниці (включно з афористичністю мислення). Ще виразніше означені впливи визначають творчість Ольги Кобилянської.

Підсумовуючи, слід визнати, що «любов-дружба» (у визначенні Н. Зборовської) двох найвизначніших українських письменниць не ґрунтувалася й тим паче не жила тільки спільністю професійних інтересів. Куди більшу й, власне, визначальну роль тут відігравала духовна, навіть душевна близькість, зумовлена передовсім особистими якостями, а вже вони формували долю й визначали епоху. Згадуючи В. Шерера, можна ствердити його ідею гендерної дескрипції літературного періоду саме досвідом жіночої присутності, тобто особистого життя й творчих практик. Мабуть, модерний концепт життєтворчості тут найдоречніше відкрив особливості феноменів Лариси Косач / Лесі Українки та Ольги Кобилянської в їхніх взаєминах поміж собою та стосунках зі світом зовнішнім, світом чоловіків. Шукаючи ідеального партнера, комуніканта (у відомому визначенні Кобилянської — «резонатора»), обоє жінок виявляють прагнення і потребу в спорідненій душі. Пошуки ці передовсім виводили в царину фемінного, бо такою виявлялася чи, власне, проявлялася сама епоха. Тож закономірно, що «відгук» на власний «погук» подали собі навзаєм саме жінки. Спроби налагодити такий надтонкий зв'язок із представниками протилежної статі з різних причин зазнавали невдачі. Можна тут згадати історію взаємин Лариси Косач із Сергієм Мержинським, історію, що скінчилася так трагічно. Також фатальним у фіналі виявились і стосунки Ольги Кобилянської та Осипа Маковея. Примітно, що обидві «історії» розгорталися в часі особливого зближення подруг. Цим сюжетам і варто присвятити майбутні дослідження.

1. Бовуар де С. Друга стаття : у 2 кн. / Сімона де Бовуар ; пер. з фр. – Київ : Основи, 1994.
2. Грабович Г. До історії української літератури : дослідження, есеї, полеміка / Григорій Грабович. – Київ : Критика, 2003. – 604 с.
3. Гундорова Т. *Femina melancholica*: стаття і культура в гендерній утопії Ольги Кобилянської / Тамара Гундорова. – Київ : Критика, 2002. – 272 с.
4. Забужко О. *Notre Dame d'Ukraine*: Українка в конфлікті міфологій / Оксана Забужко. – Київ : Факт, 2007. – 640 с.
5. Зборовська Н. *Моя Леся Українка* : есеї / Ніла Зборовська. – Тернопіль : Джура, 2002. – 228 с.
6. Кобилянська О. Слова зворушеного серця. Щоденники / Ольга Кобилянська. – Київ : Дніпро, 1982. – 359 с.
7. Кобилянська О. Твори : у 5 т. Т. 5 / Ольга Кобилянська. – Київ : Держлітвидав України, 1963. – 767 с.
8. Мірошніченко Л. *Леся Українка. Життя і тексти* / Лариса Мірошніченко. – Київ : Смолоскип, 2011. – 264 с.
9. Ніцше Ф. *Так казав Заратустра* / Фрідріх Ніцше ; пер. з нім. – Київ : Основи ; Дніпро, 1993. – 415 с.
10. Павличко С. Дискурс модернізму в українській літературі / Соломія Павличко. – Київ : Либідь, 1999. – 447 с.
11. Павлишин М. *Ольга Кобилянська: прочитання* / Марко Павлишин. – Харків : Акта, 2008. – 357 с.
12. Стефаник В. *Твори* / Василь Стефаник. – Київ : Дніпро, 1964. – 552 с.
13. *Українка Леся. Повне академічне зібрання творів : у 14 т. / Леся Українка*. – Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2021.

REFERENCES

1. Bovuar de, S. (1994). *Druga stat* (Vols. 1-2). Kyiv, Ukraine: Osnovy. [In Ukrainian].
2. Hrabovych, H. (2003). *On the history of Ukrainian literature: Research, essays, polemics*. Kyiv, Ukraine: Krytyka. [In Ukrainian].
3. Hundorova, T. (2002). *Femina melancholica: Stat i kultura v gendernii utopii Olhy Kobylianskoi*. Kyiv, Ukraine: Krytyka. [In Ukrainian].
4. Zabuzhko, O. (2007). *Notre Dame d'Ukraine Ukrainka v konflikti mifolohii*. Kyiv, Ukraine: Fakt. [In Ukrainian].
5. Zborovska, N. (2002). *Moia Lesia Ukrainka*. Ternopil, Ukraine: Dzhura. [In Ukrainian].
6. Kobylianska, O. (1982). *Slova zvorushenoho sertsia. Shchodennyky*. Kyiv, Ukraine: Dnipro. [In Ukrainian].
7. Kobylianska, O. (1963). *Tvory* (Vol. 5). Kyiv, Ukraine: Derzhlitvydav Ukrainy. [In Ukrainian].
8. Miroschnychenko, L. (2011). *Lesia Ukrainka. Zhyttia i teksty*. Kyiv, Ukraine: Smoloskyp. [In Ukrainian].
9. Nitsche, F. (1993). *Tak kazav Zaratustra*. Kyiv, Ukraine: Osnovy; Dnipro. [In Ukrainian].
10. Pavlychko, S. (1999). *Dyskurs modernizmu v ukrainskii literaturi*. Kyiv, Ukraine: Lybid. [In Ukrainian].
11. Pavlyshyn, M. *Olha Kobylianska: prochyttannia*. Kharkiv, Ukraine: Akta. [In Ukrainian].

12. Stefanyk, V. (1964). *Tvory*. Kyiv, Ukraine: Dnipro. [In Ukrainian].
13. Ukrainka, Lesia. (2021). *Povne akademichne zibrannia tvoriv* (Vols. 1-14). Lutsk, Ukraine: Volyn. nats. un-t im. Lesi Ukrainky. [In Ukrainian].

Рукопис одержано 19.04.2021 р.

Serhiy ROMANOV, D.Sc. (Philology), Docent, Chief, Department of Theory of Literature and Foreign Literature, Lesya Ukrainka Volyn National University (Lutsk, Ukraine).

Larysa Kosach and Olga Kobylyanska. Women's friendship in the men's world.

The aim of the work. In the article the relations between Larysa Kosach (Lesya Ukrainka) and Olga Kobylyanska in main contexts for such a topic – public and family and private are analyzed. The relationship between both women and their chosen men is important. Relationships with members of the opposite sex for various reasons did not give the necessary level of understanding – neither for unity in love, nor even for friendship. Therefore, it was necessary to look for the ideal communicant, or in Olga Kobylyanska's terminology, “resonator”, among the representatives of their sex. **The methodology** is based on the principles of historicism, objectivity, as well as on general philological methods – problemthematic, comparative-historical, typological. As well the methodological basis was the crossing of gender theory and the biographical discourse. **The scientific novelty** of the work lies in the study of the psychological communicative field created by the epoch and its public and private conventions. It is important to study the main levels of this communicative field, such as: worldview, psychological, ethical, cultural and aesthetic, and so on. The article focuses on cultural, psychological and gender aspects of historical period in the Ukraine at the break of the XIX and XX centuries. Typology of personality has been developed on time of the youth of the both girls. Special attention is paid to social norms as the most ancient ways to keep humble of a woman. This strategy is part of the raising a women how the “second sex” to male society. **Conclusions.** The main achievement of the work was to show the mechanism of social interaction, common at the break of the XIX and XX centuries. It turned out that it was very difficult for a talented, independent woman to establish an equal and free relationship with man. Whereas the understanding of a woman with a woman was much easier. An example of this is the love-friendship of Lesya Ukrainka and Olga Kobylyanska.

Key words: man, woman, feelings, history, letter, consciousness, destiny, house.